

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE BONO CONJUGALI

LIBER UNUS ¹.

IN HOC LIBRO DOCET AUGUSTINUS, NUPTIAS MULTIS NOMINIBUS ESSE HONORABILES, ET NON TANTUM IN FORNICATIONIS COMPARATIONE, SED EX PROPRIO GENERE BONAS AC DE SE AB OMNI PECCATO IMMUNES. CONTINENTIAM VERO LONGE ESSE PRESTANTIOREM OSTENDIT : ADEOQUE NUPTIAS, QUAS OLIM NECESARIAS AD PROPAGANDUM DEI POPULUM, PER QUEM CHRISTUS PROPHETARETUR ET NASCERETUR, IN USU HABERE SANCTI DEBUERUNT, NUNG TEMPORIS POSTQUAM DICTUM EST : « QUI POTEST CAPERE CAPIAT, » NON AMPLECTENDAS NISI AB IIS QUI SE CONTINERE NON VALENT. CÆTERUM CONTINENTES NOSTROS ANTIQUIS ILLIS CONJUGATIS, ABRAHAMO NOMINATIM ET SARÆ, VIX ULLA RATIONE CONFERRI, NEDUM IIS PREFERRI POSSE ; QUIPPE QUI ET CONTINENTIE VIRTUTEM IN ANIMI HABITU TENUERUNT NUBENTES, ET OBEDIENTIE LAUDE, QUÆ TANQUAM MATRICE VIRTUTES OMNES CONTINENTUR, QUAM MAXIMÈ EXCELLUERUNT.

I. QUONIAM unusquisque homo ² humani generis pars est, et sociale quiddam est humana natura, magnumque

¹ Scriptus circiter annum Christi 401. — Vide *Retract.* lib. II, cap. 22.

— ² Vide D. Guillon, tom. XXI.

habet et naturale bonum, vim quoque amicitiae: ob hoc ex uno Deus voluit omnes homines condere, ut in sua societate non sola similitudine generis, sed etiam cognationis vinculo tenerentur. Prima itaque naturalis humanae societatis copula vir et uxor est. Quos nec ipsos singulos condidit Deus, et tanquam alienigenas junxit¹: sed alteram creavit ex altero; signans etiam vim conjunctionis in latere, unde illa detracta, formata est. Lateribus enim sibi junguntur, qui pariter ambulant, et pariter quo ambulant intuentur. Consequens est connexio societatis in filiis, qui unus honestus fructus est, non conjunctionis maris et foeminae, sed concubitus. Poterat enim esse in utroque sexu, etiam sine tali commixtione, alterius regentis, alterius obsequentis amicalis quaedam et germana conjunctio.

II. Nec nunc opus est, ut scrutemur, et in ea quaestione definitam sententiam proferamus, unde primorum nominum proles posset existere, quos benedixerat Deus, dicens: « Crescite, et multiplicamini, et implete terram², » si non peccassent: cum mortis conditionem corpora eorum peccando meruerint, nec esse concubitus nisi mortalium corporum possit. Plures enim de hac re sententiae diversaeque extiterunt: et si examinandum sit, veritati divinarum Scripturarum quanam earum potissimum congruat, prolixae disputationis negotium est. Sive ergo sine coeundi complexu alio aliquo modo, si non peccassent, habituri essent filios ex munere omnipotentissimi Creatoris, qui potuit etiam ipsos sine parentibus condere, qui potuit carnem Christi in utero virginali formare, et ut etiam ipsis infidelibus loquar, qui potuit apibus prolem sine concubitu dare: sive ibi multa mystice ac figurate dicta sint, aliterque sit intelligendum quod

¹ Gen. II, 21. — ² Id. I, 28.

scriptum est: « Implete terram, et dominamini ejus, » id est, ut plenitudine et perfectione vitae ac potestatis id fieret, ut ipsum quoque incrementum et multiplicatio qua dictum est: « Crescite, et multiplicamini, » proventu mentis et copia virtutis intelligatur, sicut in Psalmo positum est: « Multiplicabis me in anima mea virtute¹; » nec data sit homini prolis ista successio, nisi posteaquam causa peccati futura erat in morte decessio: sive corpus non spiritale illis hominibus, sed primo animale factum erat: ut obedientiae merito postea fieret spiritale, ad immortalitatem capessendam, non post mortem, quae invidia diaboli intravit in orbem terrarum, et facta est poena peccati²; sed per illam commutationem quam significat Apostolus, ubi ait: « Deinde nos viventes qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus in obviam » Christo in aera³: » ut illa corpora primi conjugii et mortalia fuisse intelligamus prima conformatione, et tamen non moritura nisi peccassent, sicut minatus erat Deus: tanquam si vulnus minaretur, quia vulnerabile corpus erat: quod tamen non accidisset, nisi fieret quod ille vetuisset. Ita ergo possent etiam per concubitus talium corporum generationes subsistere, quae usque ad certum modum, haberent incrementum, nec vergerent tamen in senium; aut usque in senium, nec tamen in mortem, donec illa benedictionis multiplicatione terra impleretur. Si enim vestibus Israëliitarum praestitit Deus per annos quadraginta sine ullo detrimento proprium statum⁴: quanto magis praestaret corporibus obedientium praeepto suo felicissimum quoddam temperamentum certi status, donec in melius converterentur, non morte hominis qua corpus ab anima deseritur, sed beata com-

¹ Psal. CXXXVII, 5, juxta LXX. — ² Sap. II, 24. — ³ I Thess. IV, 16. — ⁴ Deut. XXIX, 5.

mutatione a mortalitate ad immortalitatem, ab animali ad spiritalem qualitatem. Harum sententiarum quæ vera sit, vel si alia vel aliæ possunt adhuc ex illis verbis exculpi, quærere ac disserere longum est.

III. Illud nunc dicimus, secundum istam conditionem nascendi et moriendi, quam novimus, et in qua creati sumus, aliquid boni esse conjugium masculi et foeminae: cujus confederationem ita divina Scriptura commendat, ut nec dimissæ a viro nubere liceat alteri, quandiu vir ejus vivit; nec dimisso ab uxore liceat alteram ducere, nisi mortua fuerit quæ recessit. Bonum ergo conjugii, quod etiam Dominus in Evangelio confirmavit, non solum quia prohibuit dimittere uxorem¹, nisi ex causa fornicationis, sed etiam quia venit invitatus ad nuptias, cur sit bonum merito quæritur. Quod mihi non videtur propter solam filiorum procreationem, sed propter ipsam etiam naturalem in diverso sexu societatem. Alioquin non jam diceretur conjugium in senibus, præsertim si vel amisissent filios, vel minime genuissent. Nunc vero in bono licet annoso conjugio, et si emarcuit ardor ætatis inter masculum et foeminam, viget tamen ordo charitatis inter maritum et uxorem: quia quanto meliores sunt, tanto maturius a commixtione carni suæ pari consensu se continere cœperunt, non ut necessitatis esset postea non posse quod vellent, sed ut laudis esset primum noluisse quod possent. Si ergo servatur fides honoris et obsequiorum invicem debitorum ab alterutro sexu, etiamsi languescunt et prope cadaverinis utriusque membris, animorum tamen rite conjugatorum tanto sincerior, quanto probatior, et tanto securior, quanto placidior castitas perseverat. Habent etiam id bonum conjugia, quod carnalis vel juvenilis incontinentia, etiamsi vitiosa est, ad

¹ Matth. XIX, 9, et Joan. II.

propagandæ proles redigitur honestatem, ut ex malo libidinis aliquid boni faciat copulatio conjugalis. Deinde quia reprimitur, et quodam modo verecundius æstuat concupiscentia carnis, quam temperat parentalis affectus. Intercedit enim quædam gravitas fervidæ voluptatis, cum in eo quod sibi vir et mulier adhærescunt, pater et mater esse meditantur.

IV. Huc accedit, quia in eo ipso quod sibi invicem conjuges debitum solvunt, etiamsi id aliquanto intemperantius et incontinentius expectant, fidem tamen sibi pariter debent. Cui fidei tantum juris tribuit Apostolus, ut eam potestatem appellaret, dicens: « Mulier non habet potestatem corporis sui, sed vir: similiter autem » et vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier¹. » Hujus autem fidei violatio dicitur adulterium, cum vel propriæ libidinis instinctu, vel alienæ consensu, cum altero vel altera contra pactum conjugale concumbitur: atque ita frangitur fides; quæ in rebus etiam corporeis et abjectis magnum animi bonum est; et ideo eam saluti quoque corporali qua etiam vita nostra ista continetur, certum est debere præponi. Etsi enim exigua palea præ multo auro pene res nulla est: fides tamen cum in negotio paleæ, sicut in auro sincera servatur, non ideo minor est quia in re minore servatur. Cum vero ad peccatum admittendum adhibetur fides, mirum si fides appellanda est: verumtamen qualiscumque sit, si et contra ipsam fit, pejus fit: nisi cum propterea deseritur, ut ad veram fidem ac legitimam redeatur, id est, ut peccatum emendetur, voluntatis pravitate correctâ. Tanquam si quis cum hominem solus expoliare non possit, inveniat socium iniquitatis, et cum eo paciscatur ut simul id faciant spoliūque partiantur, quo facinore commisso

¹ I Cor. VII, 4.

totum solus auferat. Dolet quidem ille, et fidem sibi servatam non esse conqueritur: verum in ipsa sua querela cogitare debet, potius in bona vita ipsi humanæ societati fuisse servandam, ne præda iniqua ex homine fieret, si sentit quam inique sibi in peccati societate servata non fuerit. Ille quippe utrobique perfidus, profecto sceleratior judicandus est. At si id quod male fecerant ei displicuisset, et propterea cum particeps facinoris prædam dividere noluisse, ut homini cui ablata fuerat, redderetur, eum perfidum nec perfidus diceret. Ita mulier si fide conjugali violata fidem servet adultero, utique mala est: sed si nec adultero, pejor est. Porro si eam flagitii pœniteat, et ad castitatem rediens conjugalem, pacta ac placita adulterina rescindat, miror si eam fidei violatricem vel ipse adulter putabit.

V. Solet etiam quæri, cum masculus et fœmina, nec ille maritus, nec illa uxor alterius, sibimet non filiorum procreandorum, sed propter incontinentiam solius concubitus causa copulantur, ea fide media, ut nec ille cum altera, nec illa cum altero id faciat, utrum nuptiæ sint vocandæ. Et potest quidem fortasse non absurde hoc appellari connubium, si usque ad mortem alterius eorum id inter eos placuerit, et prolis generationem, quamvis non ea causa conjuncti sint, non tamen vitaverint, ut vel nolint sibi nasci filios, vel etiam opere aliquo malo agant ne nascantur. Cæterum si vel utrumque vel unum horum desit, non invenio quemadmodum has nuptias appellare possimus. Etenim si aliquam sibi vir ad tempus adhibuerit, donec aliam dignam vel honoribus vel facultatibus suis inveniat, quam comparem ducat; ipso animo adulter est, nec cum illa quam cupit invenire, sed cum ista cum qua sic cubat, ut cum ea non habeat maritale consortium. Unde et ipsa hoc sciens ac volens, impudice

utique miscetur ei, cum quo non habet fœdus uxorium. Verumtamen si ei thori fidem servet, et cum ille uxorem duxerit, nubere ipsa non cogitet, atque a tali prorsus opere continere se præparet, adulteram quidem fortassis facile appellare non audeam, non peccare tamen quis dixerit, cum eam viro, cujus uxor non est, misceri sciat? Jamvero si ex illo concubitu, quantum ad ipsam attinet, non nisi filios velit, et quidquid ultra causam procreandi patitur invita patiatur: multis quidem ista matronis anteponenda est; quæ tametsi non sunt adulteræ, viros tamen suos plerumque etiam continere cupientes ad reddendum carnale debitum cogunt, non desiderio prolis, sed ardore concupiscentiæ ipso suo jure intemperanter utentes: in quarum tamen nuptiis bonum est hoc ipsum quod nuptæ sunt. Ad hoc enim nuptæ sunt, ut illa concupiscentia redacta ad legitimum vinculum, non deformis et dissoluta fluitaret, habens de se ipsa irrefrenabilem carnis infirmitatem, de nuptiis autem indissolubilem fidei societatem; de se ipsa progressum immoderate coeundi, de nuptiis modum caste procreandi. Etsi enim turpe est libidinose uti velle marito; honestum est tamen nolle misceri nisi marito, et non parere nisi de marito. Sunt item viri usque adeo incontinentes, ut conjugibus nec gravidis parcant. Quidquid ergo inter se conjugati immodestum, inverecundum, sordidum gerunt, vitium est hominum, non culpa nuptiarum.

VI. Jam in ipsa quoque immoderatiore exactione debiti carnalis, quam eis non secundum imperium præcipit, sed secundum veniam concedit Apostolus, ut etiam præter causam procreandi sibi misceantur; etsi eos pravi mores ad talem concubitus impellunt, nuptiæ tamen ab adulterio seu fornicatione defendunt. Neque enim illud propter nuptias admittitur, sed propter nuptias ignosci-

tur. Debent ergo sibi conjugati non solum ipsius sexus sui commiscendi fidem, liberorum procreandorum causa, quæ prima est humani generis in ista mortalitate societas; verumetiam infirmitatis invicem excipiendæ, ad illicitos concubitus evitandos, mutuam quodam modo servitutem; ut etsi alteri eorum perpetua continentia placeat, nisi ex alterius consensu non possit. Et ad hoc enim uxor non habet potestatem corporis sui, sed vir¹; similiter et vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier: ut et quod non filiorum procreandorum, sed infirmitatis et incontinentiæ causa expetit, vel ille de matrimonio, vel illa de marito, non sibi alterutrum negent: ne per hoc incidant in damnabiles corruptelas, tentante Satana, prope incontinentiam, vel amborum, vel cujusquam eorum. Conjugalis enim concubitus generandi gratia, non habet culpam; concupiscentiæ vero satandæ, sed tamen cum conjuge, propter thori fidem, venialem habet culpam: adulterium vero sive fornicatio lethalem habet culpam. Ac per hoc melior est quidem ab omni concubitu continentia, quam vel ipse matrimonialis concubitus, qui fit causa gignendi: sed quia illa continentia meriti amplioris est reddere vero debitum conjugale, nullius est criminis, exigere autem ultra generandi necessitatem, culpæ venialis, fornicari vero vel mœchari, puniendi criminis; cavere debet charitas conjugalis, ne dum sibi quærit unde amplius honoretur, conjugii faciat unde damnetur. « Qui enim dimittit uxorem suam, excepta causa fornicationis, facit eam mœchari². » Usque adeo fœdus illud initum nuptiale cujusdam sacramenti res est, ut nec ipsa separatione irritum fiat: quandoquidem vivente viro, et a quo relicta

¹ 1 Cor. vii, 4. — ² Matth. v, 32.

est, mœchatur si alteri nupserit; et ille hujus mali causa est qui reliquit.

VII. Miror autem, si quemadmodum licet dimittere adulteram uxorem, ita liceat, ea dimissa, alteram ducere. Facit enim de hac re sancta Scriptura difficilem nodum, dicente Apostolo, ex præcepto Domini mulierem a viro non debere discedere; quod si discesserit, manere inuptam, aut viro suo reconciliari¹: cum recedere utique et manere inupta, nisi ab adultero viro non debeat, ne recedendo ab eo qui adulter non est, faciat eum mœchari. Reconciliari autem viro vel tolerando, si se ipsa continere non potest, vel correcto, forsitan juste potest. Quomodo autem viro possit esse licentia ducendæ alterius, si adulteram reliquerit, cum mulieri non sit nubendi alteri, si adulterum reliquerit, non video. Quæ si ita sunt, tantum valet illud sociale vinculum conjugum, ut cum causa procreandi colligetur, nec ipsa causa procreandi solvatur. Possit enim homo dimittere sterilem uxorem; et ducere de qua filios habeat: et tamen non licet; et nostris quidem jam temporibus ac more Romano, nec superducere, ut amplius habeat quam unam vivam: et utique relicta adultera vel relicto adultero possent plures nasci homines, si vel illa alteri nuberet, vel ille alteram duceret. Quod tamen si non licet, sicut divina regula præscribere videtur; quem non faciat intentum, quid sibi velit tanta firmitas vinculi conjugalis? Quod nequaquam puto tantum valere potuisse, nisi alicujus rei majoris ex hac infirma mortalitate hominum quoddam sacramentum adhiberetur, quod deserentibus hominibus atque id dissolvere cupientibus, inconcussum illis maneret ad pœnam. Siquidem interveniente divortio non aboletur illa confederatio nuptialis: ita ut sibi conjuges sint, etiam

¹ 2 Cor. vii, 10.

separati; cum illis autem adulterium committant, quibus fuerint etiam post suum repudium copulati, vel illa viro, vel ille mulieri. Nec tamen nisi in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus¹, talis est causa cum uxore. Cæterum aliter se habere jura gentilium, quis ignorat, ubi interposito repudio sine reatu aliquo ultionis humanæ, et illa cui voluerit nubit, et ille quam voluerit ducit. Cui consuetudini simile aliquid, propter Israëlitarum duritiam, videtur permisisse Moyses de libello repudii.² Qua in re exprobratio quam approbatio divortii magis apparet.

VIII. « Honorabiles ergo nuptiæ in omnibus, et thorus immaculatus³. Quod non sic dicimus bonum, ut in fornicationis comparatione sit bonum: alioquin duo mala erunt, quorum alterum pejus: aut bonum erit et fornicatio, quia est pejus adulterium; pejus est enim alienum matrimonium violare, quam meretrici adhærere: et bonum adulterium, quia est pejor incestus; pejus est enim cum matre quam cum aliena uxore concumbere: et donec ad ea perveniatur, quæ, sicut Apostolus ait: « Turpe » est etiam dicere⁴, » omnia bona erunt in comparatione pejorum. Hoc autem falsum esse, quis dubitet? Non ergo duo mala sunt connubium et fornicatio, quorum alterum pejus: sed duo bona sunt connubium et continentia, quorum alterum est melius. Sicut ista temporalis sanitas et imbecillitas, non sunt duo mala, quorum alterum pejus: sed ista sanitas et immortalitas duo bona sunt, quorum alterum melius. Item scientia et vanitas non duo mala sunt, quorum vanitas pejus: sed scientia et charitas duo bona sunt, quorum charitas melius. Namque « Scientia destruetur, » ait Apostolus; et

¹ Psal. XLVII, 2. — ² Deut. XXIV, 1, et Matth. XIX, 8. — ³ Hebr. III, 14. — ⁴ Ephes. V, 12.

tamen huic temporari necessaria est: « Charitas autem nunquam cadet¹. » Sic et mortalis ista generatio, propter quam fiunt nuptiæ, destruetur: ab omni autem concubitu immunitas, et hic angelica meditatio est, et permanet in æternum. Sicut autem jejuniis sacrilegorum meliora sunt prandia justorum: ita nuptiæ fidelium virginitati anteponuntur impiarum. Verumtamen neque ibi prandium jejunio, sed justitia sacrilegio: neque hic nuptiæ virginitati, sed fides impietati præfertur. Ad hoc enim justus, cum opus est, prandent, ut tanquam boni domini quod justum et æquum est servis corporibus præbeant: ad hoc autem sacrilegi jejulant, ut dæmonibus serviant. Sic ad hoc nubunt fideles, ut maritis pudice copulentur: ad hoc autem sunt virgines impiæ, ut a vero Deo fornicentur. Sicut ergo bonum erat quod Martha faciebat, occupata circa ministerium sanctorum, sed melius quod Maria soror ejus sedens ad pedes Domini, et audiens verbum ejus²: ita bonum Susannæ in conjugali castitate laudamus³; sed tamen ei bonum viduæ Annæ⁴, ac multo magis Mariæ virginis anteponimus⁵. Bonum erat quod faciebant, quæ de substantia sua Christo ac Discipulis ejus necessaria ministrabant; sed melius qui omnem suam substantiam dimiserunt, ut expeditiores eundem Dominum sequerentur. In his autem binis bonis, sive quæ isti, sive quæ Martha et Maria faciebant, fieri non posset quod melius est, nisi altero prætermissio aut relicto. Unde intelligendum est, non ideo malum putandum esse nuptias, quia nisi ab eis abstinenceatur, non potest haberi virginalis castitas aut virginalis integritas. Neque enim ideo malum erat quod Martha faciebat, quia nisi inde abstineret soror ejus, non faceret quod melius erat: aut ideo

¹ I Cor. XIII, 8. — ² Luc. X, 39, 40. — ³ Dan. XIII, 22. — ⁴ Luc. II, 36. — ⁵ Id. I, 27.

malum est suscipere justum aut prophetam in domum suam, quia nec domum habere debet, ut quod melius est faciat, qui vult ad perfectionem Christum sequi.

IX. Sane videndum est alia bona nobis Deum dare, quæ propter se ipsa expetenda sunt, sicut est sapientia, salus, amicitia; alia quæ propter aliquid sunt necessaria, sicut doctrina, cibus, potus, somnus, conjugium, concubitus. Horum enim quædam necessaria sunt propter sapientiam, sicut doctrina; quædam propter salutem, sicut cibus, et potus, et somnus; quædam propter amicitiam, sicut nuptiæ vel concubitus: hinc enim subsistit propagatio generis humani, in quo societas amicalis magnum bonum est. His itaque bonis quæ propter aliud necessaria sunt, qui non ad hoc utitur propter quod instituta sunt, peccat, alias venialiter, alias damnabiliter. Quisquis verò eis propter hoc utitur, propter quod data sunt, bene facit. Cui ergo non sunt necessaria, si non eis utitur, melius facit. Proinde ista bona cum opus habemus, bene volumus: sed melius ea nolumus quam volumus; quia tunc melius non habemus, cum ea necessaria non habemus. Ac per hoc bonum est nubere, quia bonum est filios procreare, matremfamilias esse¹: sed melius est non nubere, quia melius est ad ipsam humanam societatem hoc opere non egere. Ita enim jam se se habet humanum genus, ut aliis qui se continent, non solum per nuptias occupatis, sed multis etiam per illicitos concubitus luxuriantibus, bono Creatore de malis eorum faciente quod bonum est, non desit numerositas prolis et abundantia successionis, unde sanctæ amicitiae conquiritur. Ex quo colligitur, primis temporibus generis humani, maxime propter Dei populum propagandum, per quem et prophetaretur et nasceretur Princeps et Salvator

¹ 1 Tim. v, 14.

omnium populorum, uti debuisse sanctos isto, non propter se expetendo, sed propter aliud necessario bono nuptiarum: nunc vero cum ad ineundam sanctam et sinceram societatem undique ex omnibus gentibus copia spiritualis cognationis exuberet, etiam propter solos filios connubia copulare cupientes, ut ampliore continentiae bono potius utantur admonendi sunt.

X. Sed novi qui murmurent: Quid si, inquit, omnes homines velint ab omni concubitu continere; unde subsistet genus humanum? Utinam omnes hoc vellent, duntaxat in charitate de corde puro et conscientia bona et fide non ficta¹: multo citius Dei civitas completeretur, et acceleraretur terminus sæculi. Quid enim aliud hortari apparet Apostolum, ubi ait, cum inde loqueretur: « Vellem omnes esse sicut me ipsum². » Aut illo loco: « Hoc autem dico, fratres, tempus breve est, reliquum » est ut et hi qui habent uxores tanquam non habentes » sint, et qui flent tanquam non flentes, et qui gaudent » tanquam non gaudentes, et qui emunt tanquam non » ementes, et qui utuntur hoc mundo tanquam non utan- » tur. Præterit enim figura hujus mundi: volo vos sine sol- » licitudine esse. » Deinde subjungit: « Qui sine uxore est, » cogitat ea quæ sunt Domini, quomodo placeat Domino. » Qui autem matrimonio conjunctus est, cogitat quæ sunt » mundi, quomodo placeat uxori. Et divisa est mulier » innupta et virgo: quæ innupta est, sollicita est ea quæ » sunt Domini, ut sit sancta et corpore et spiritu: quæ » autem nupta est, sollicita est quæ sunt mundi, quomodo » placeat viro³. » Unde mihi videtur hoc tempore solos eos qui se non continent, conjugari oportere, secundum illam ejusdem Apostoli sententiam: « Quod si se non con- » tinent, nubant; melius est enim nubere quam uri. »

¹ 1 Tim. 1, 5. — ² 1 Cor. vii, 7. — ³ Ibid. 29-34.

XI. Nec ipsis tamen peccatum sunt nuptiæ, quæ si in comparatione fornicationis eligerentur, minus peccatum essent quam fornicatio, sed tamen peccatum essent. Nunc autem quid dicturi sumus adversus evidentissimam vocem Apostoli dicentis : « Quod vult, faciat ; non peccat, si » nubat¹. » Et, « Si acceperis uxorem, non peccasti ; et » si nupserit virgo, non peccat. » Hinc certe jam dubitare fas non est, nuptias non esse peccatum. Non itaque nuptias secundum veniam concedit Apostolus² : nam quis ambigat absurdissime dici, non eos peccasse quibus venia datur ? Sed illum concubitum secundum veniam concedit, qui fit per incontinentiam, non sola causa procreandi, et aliquando nulla causa procreandi ; quem nuptiæ non fieri cogunt, sed ignosci impetrant : si tamen non ita sit nimius, ut impediatur quæ seposita esse debent tempora orandi, nec immutetur in eum usus qui est contra naturam, de quo Apostolus tacere non potuit, cum de corruptelis nimis immundorum et impiorum hominum loqueretur. Concubitus enim necessarius causa generandi, inculpabilis et solus ipse nuptialis est. Ille autem qui ultra istam necessitatem progreditur, jam non rationi, sed libidini obsequitur. Et hunc tamen non exigere, sed reddere conjugii, ne fornicando damnabiliter peccet, ad personam pertinet conjugalem. Si autem ambo tali concupiscentiæ subiguntur, rem faciunt non plane nuptiarum. Verumtamen si magis in sua conjunctione diligunt quod honestum, quam quod inhonestum est, id est, quod est nuptiarum, quam id quod non est nuptiarum, hoc eis auctore Apostolo secundum veniam conceditur : cujus delicti non habent heretrices nuptias, sed deprecatrices, si Dei misericordiam non a se avertant, vel non abstinendo quibusdam diebus ut orationibus va-

¹ 1 Cor. vii, 36. — ² Rom. i, 26.

cent, et per hanc abstinentiam sicut per jejunia commendent preces suas, vel immutando naturalem usum in eum usum qui est contra naturam, quod damnabilius fit in conjugate.

XII. Nam cum ille naturalis usus, quando prolabitur ultra pacta nuptialia, id est, ultra propagandi necessitatem, venialis sit in uxore, in meretrice damnabilis ; iste qui est contra naturam, execrabiliter fit in meretrice, sed execrabilius in uxore. Tantum valet ordinatio Creatoris et ordo creaturæ, ut in rebus ad utendum concessis, etiam cum modus exceditur, longe sit tolerabilius, quam in eis quæ concessa non sunt, vel unus vel rarus excessus. Et ideo in re concessa immoderatio conjugis, ne in rem non concessam libido prorumpat, toleranda est. Hinc est etiam quod longe minus peccat quamlibet assiduus ad uxorem, quam vel rarissimus ad fornicationem. Cum vero vir membro mulieris non ad hoc concessio uti voluerit, turpior est uxor si in se, quam si in alia fieri permiserit. Decus ergo conjugale est castitas procreandi, et reddendi carnalis debiti fides : hoc est opus nuptiarum, hoc ab omni crimine defendit Apostolus dicendo : « Et si acceperis uxorem, non peccasti : et si nupserit virgo, non » peccat. » Et, « Quod vult, faciat ; non peccat, si nubat. » Exigendi autem debiti ab alterutro sexu immoderatio progressio, propter illa quæ supra dixit, conjugibus secundum veniam conceditur.

XIII. Quod ergo ait : « Quæ innupta est, cogitat ea » quæ sunt Domini, ut sit sancta et corpore et spiritu, » non sic accipiendum est, ut putemus non esse sanctam corpore Christianam conjugem castam. Omnibus quippe fidelibus dictum est : « Nescitis quia corpora vestra templum in vobis est Spiritus sancti, quem habetis a Deo¹. »

¹ 1 Cor. vi, 19.